LUND UNIVERSITY

Facklig radikalism i Danmark

Kjellberg, Anders

Published in:
Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia

1985

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Kjellberg, A. (1985). Facklig radikalism i Danmark. *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, (31-32), 35-47.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 15. Nov. 2026

Facklig radikalism i Danmark

ANDERS KJELLBERG

Jämfört med i Sverige är det slående hur radikala strömningar kunnat fortleva och stärka sin ställning i dansk fackföreningsrörelse under 1960- och 70-talen.* Efter en viss stagnation under 70-talets slut och 80-talets början fick den fackliga vänstern återigen full vind i seglen under vårens jättelika demonstrationer och proteststrejker mot den konservativa Schlüterregeringens diktat av löneavtalen.

I Sverige har den fackliga oppositionen alltmer tynat bort under efterkrigstiden, men i Danmark har den växt i styrka. Däremot radikaliserades landsorganisationerna i bägge länderna från 60-talets slut och en bit in på 70-talet. I den meningen var radikaliseringen mest långtgående i Sverige, i varje fall om man tänker på kraven om medbestämmandelagstiftning. Å andra sidan var dansk fackföreningsrörelse tidigare ute i fondfrågan eller som det heter i Danmark, "økonomisk demokrati".

Mer decentraliserade fackföreningar

Den stora skillnaden består i att medan det blivit allt sällsyntare med kommunister i svenska avdelnings- och klubbstyrelser, lade den fackliga vänsteroppositionen i Danmark beslag på ett ökande antal förtroendeposter under 60-talet, för att inte tala om 70-talets första hälft, då den gick fram kraftigt. Säkerligen har den danska fackföreningsrörelsens mer decentraliserade uppbyggnad gjort det lättare för vänstern att erövra fackliga poster på t ex avdelningsnivå.

För det första är avdelningarna i regel mindre i Danmark. Övergången till storavdelningar i Sverige innebar att en del tidigare lokala kommunistiska stödjepunkter försvann, då de slogs samman med socialdemokratiskt dominerade avdelningar. För det andra är fackförbunden av en annan sort än i Sverige. Danska LO består av ett stort antal yrkesfackföreningar (t ex Metalarbejderforbundet) och särskilda fackföreningar för grovarbetare eller "okvalificerade" arbetare, t ex Specialarbejderforbundet (SID) som organiserar icke-yrkesarbetare inom bl a metallindustrin. Både Metalarbejderforbundet och SID är således verksamma inom metallindustrin.

SID är inte bara LOs största förbund, utan också det med den i särklass mest markanta vänstersocialdemokratiska profilen. Ett annat uttryck för SIDs radikalism är att kommunisterna är väldigt starka inom förbundets viktigaste grupp, Anlægs- og Bygningsgruppen. SIDs vänsterprägel har sin grund i att förbundet uteslutande representerar grovarbetarnas intressen i ett land med större löneskillnader än i den solidariska lönepolitikens Sverige.

Förekomsten av ett stort antal yrkesfackföreningar utgör, i kombination med avdelningarnas begränsade storlek, en annan organisatorisk förutsättning för

militant facklig kamp, inte minst inom metallindustrin, där yrkesarbetarnas klubbar bedriver en omfattande lokal förhandlingsverksamhet. Förhandlingarna sköts av s k tillidsmän, dvs klubbstyrelsemedlemmar och andra fackliga förtroendemän på arbetsplatsnivå. Bland yrkesarbetarna intar tillidsmännen en nyckelställning till följd av det lokala förhandlingsarbetets tyngd inom det s k minimallöneområdet. Förhandlingarna består inte bara i att anpassa förbundsavtalen till de enskilda arbetsplatserna. Det är också vanligt att arbetarna begär omförhandlingar mitt under pågående avtalsperiod, med löneökningar som följd.

Å andra sidan spelar arbetsplatsförhandlingar en långt blygsammare roll än i Sverige för de okvalificerade arbetarna. Bland annat SID-arbetarna tillhör det s k normallöneområdet, för vilket de centrala avtalen är helt utslagsgivande. Missnöje med dåliga centrala avtal och löneeftersläpning visavi yrkesarbetarna är viktiga källor till fackligt militanta stämningar bland dessa arbetargrupper. I Sverige har deras intressen främjats av en utvecklad solidarisk lönepolitik och genom att de kan dra nytta av lokala förhandlingar i klubbregi. Här finns det, som bekant, ingen uppdelning i olika löneområden eller i olika fackföreningar efter arbetarnas kvalifikationsgrad.

För att sammanfatta, både den mer heterogena danska arbetsmarknaden och fackföreningsrörelsen alstrar missnöjesanledningar och rymmer institutionella möjligheter till militant facklig kamp utan motsvarighet i Sverige. Den svenska övergången till storavdelningar och den allt mer konsekvent genomförda industriförbundsprincipen har tvärtom undergrävt kommunisternas fackliga representation. Som exempel kan nämnas samgåendet av murare, trä- och betongarbetare m fl i ett enda stort byggnadsarbetareförbund. Ur radikal facklig synvinkel betyder det kanske mindre att avdelningarnas ombudsmän i allmänhet utses av förbunden i Sverige. Men i Danmark, med dess mångfald av fackföreningar och avdelningar, har vänstern utan tvekan lättare kunnat befästa sin ställning genom att det är avdelningarna själva som utser ombudsmännen.

För att belysa den imponerande bredden av vänsterns fackliga styrka i Danmark kan man nämna att så olika grupper som Storköpenhamns busschaufförer, metallarbetarnas avdelning 13 i Köpenhamn, den lokala samarbetsorganisationen för byggfacken i Köpenhamn (Byggefagenes Samvirke) och förbunden för sjömän, kypare, typografer samt förskollärare alla leds av vänsterfolk (dvs personer som står till vänster om socialdemokratin). Vänstern har också en mycket stark ställning inom förbunden för folkskollärare och socionomer. Inom universitetslärarnas förbundsledning var man mycket nära att komma i majoritet nyligen. Förklaringen ligger i den betydligt starkare och livaktigare studentrörelsen än i Sverige efter 1968. Den danska motsvarigheten till SFS (Sveriges förenade studentkårer) domineras än idag helt av vänsterstudenter.

I Sverige hade kommunistpartiet under 1940-talet en stark arbetsplatsförankring bland framför allt metall-, gruv-, hamn- och byggnadsarbetare (inkl de byggnadsarbetare som tillhörde Grov- och fabriksarbetareförbundet).[1] Under trycket från 1950-talets kalla kriget-stämningar började partiets fackliga ställ-

ning undermineras. Bidragande kan också ha varit att socialdemokraterna kom att identifieras med stigande reallöner och byggandet av välfärdsstaten. Den gynnsamma ekonomiska utvecklingen medförde att den socialdemokratiska regeringen i Sverige, till skillnad från i Danmark (1956), inte behövde belastas av några impopulära ingrepp på arbetsmarknaden. Att kommunistpartiet i denna situation beslöt att avveckla sina politiska fackklubbar gjorde knappast saken bättre. Även om man inte rättade sig efter detta beslut på alla arbetsplatser medförde det sannolikt en viss defaitism. Vad införandet av fackliga storavdelningar betytt för kommunisternas möjligheter att göra sig gällande har redan nämnts. Genom att storavdelningarna gick över till ett system med representantskap (valda representanter som håller särskilda möten) på de allmänna medlemsmötenas bekostnad hämmades den fackliga aktiviteten och minskades utrymmet ytterligare för avvikande meningar.

Enligt vad VPKs facklige sekreterare uppger har man under senare år börjat ta tillbaka en del förlorad mark och inom den offentliga sektorn har man ytterligare stärkt sin ställning. Enligt en rapport till kongressen i januari 1985 har partiet idag 1830 arbetsplatsombud, 21 arbetsplatstidningar inom olika branscher (+ 3 av allmän karaktär) samt 112 arbetsplatsgrupper inom LO- och TCO-områdena. Var partiets främsta styrka ligger antyds av att man har särskilda branschledningar för sjukvårdsarbetare, försäkringsanställda, specialstålarbetare och bilarbetare.

Att den annorlunda uppbyggnaden hos dansk fackföreningsrörelse knappast förklarar mer än en del av skillnaden i vänsterns fackliga styrka framgår av att styrkeskillnaden inte bara berör förbunds- och avdelningsnivåerna. Åtskilliga klubbordföranden, inte minst i Köpenhamn, tillhör fackoppositionen, samtidigt som de svenska kommunisterna är betydligt svagare företrädda också på *klubb*nivå.

Förklaringen kan alltså bara delvis sökas i fackföreningsrörelsens struktur. En rad andra uppslag kan man få genom att läsa statsvetaren Erik Christensens *Arbejderpartiernes faglige politik i 1970'erne*, som rymmer en spännande och intressant analys av utvecklingen i Danmark.[2] Jag kommer här att i viss mån ta den som utgångspunkt för en jämförelse med Sverige. Christensen lägger stor vikt vid sådant som har att göra med arbetarpartiernas fackliga ideologi och strategi. Hit hör också hur de i Danmark komplicerade parlamentariska förhållandena inverkat och hur arbetarpartierna agerat gentemot varandra. Till följd av den låga spärrgränsen till Folketinget (2%) har så mycket som fyra arbetarpartier varit parlamentariskt representerade sedan 1960-talet, om än inte alltid samtidigt. Förutom socialdemokraterna rör det sig om det starkt moskvaorienterade Danmarks Kommunistiske Parti (DKP), Socialistisk Folkeparti (SF, bildat 1958 då "nyvänstern" lämnade DKP) och Venstresocialisterne (VS, bildat 1967 genom utbrytning ur SF).

Vänsterns fackliga och politiska styrka

I Danmark har socialdemokratin både i fackligt och politiskt avseende haft ett

långt mindre starkt grepp om arbetarklassen än i Sverige. Den efter svenska förhållanden låga socialdemokratiska rösteandelen på 34-37% i Folketingsvalen 1968-71 rasade till 26-30% 1973-75, för att åter stiga till 37-38% 1977-79. Andelen röster på partierna till vänster om socialdemokratin, som 1968 var 9%, pendlade under 70-talet kring 10-12%. Bland *arbetarväljarna* sjönk de socialdemokratiska röstetalen kraftigt under 60-talet och 70-talets början: från 65% 1965 till 55% 1968 och endast 39% 1973.[3] Vänsterpartierna hade aldrig under 12% i valen 1964-79. 1968-71 röstade så mycket som 17-18% av arbetarna på "vänstern" och 1966 hela 21%. En annan sida av arbetarnas svaga uppslutning bakom socialdemokratin är att ca 1/3 röstade borgerligt under andra hälften av 70-talet. Vid 1973 års val var siffran hela 45%. Av dem tillföll 17% Mogens Glistrups Fremskridtsparti, som väljarmässigt blev det näst största "arbetarpartiet". Vidare erövrade centrumdemokraterna, som är en högerutbrytning ur socialdemokratin, en del arbetarröster. Bortsett från 1973 har de borgerliga partiernas andel av arbetarväljarna dock inte varit större än i Sverige.[4] Den stora skillnaden består i att vänsterpartierna är långt starkare än i Sverige.

De danska vänsterpartierna har också under 80-talet dragit till sig en stor del av de socialistiska rösterna. Vid valen 1981 och 1984 samlade de ca 15% av väljarna, medan socialdemokraterna fick nöja sig med 32-33%.[5] Stora omgrupperingar har dock ägt rum inom vänstern. Mest påfallande är Socialistisk Folkepartis spektakulära uppgång (till ca 11-13% av väljarna 1981 och 1984) och kommunistpartiets kräftgång (mindre än 1% 1984). Därmed är det inte längre representerat i Folketinget. Kommunisternas politiska svaghet står i bjärt kontrast till deras obrutna fackliga styrka, som återigen demonstrerades tydligt under protestvågen mars-april 1985 mot den borgerliga regeringens ingrepp i avtalsförhandlingarna. Man kan säga att SF står för vänsterns politiska styrka och DKP för dess fackliga.

I stora drag råder det ett samband mellan facklig och politisk styrka för vänsterpartierna *tagna tillsammans* (exkl socialdemokratin). I Danmark har vänstern stått stark både fackligt och politiskt under 1960-, 70- och 80-talen. Men, som vi sett, gäller det inte partierna var och en för sig. Ännu ett exempel härpå är att DKP konsoliderade sig fackligt under 60-talet, samtidigt som väljarstödet sjönk.[6] På samma sätt är det för socialdemokratin: den försvagades fackligt 1970-71, men gick fram ganska mycket i valet 1971.[7]

Socialdemokratins parlamentariskt svaga ställning i Danmark har tvingat den att söka stöd hos andra partier för att bilda regering, ibland vänsterut, men för det mesta till höger. Blockpolitik av svensk modell har lyst med sin frånvaro. I Sverige har socialdemokratin i allmänhet kunnat påräkna VPKs stöd utan att för den skull göra några eftergifter. Den mer "flytande" danska politiken med skiftande majoritetsförhållanden och allianser har gjort att kompromisser tillhör vardagen.

Under åren av "arbejderflertal" 1966-67 och 1971-73 kom det följaktligen till stånd ett parlamentariskt samarbete mellan socialdemokratin och SF. Kalla kriget-stämningarna, som avtagit under 60-talet, ersattes nu av en öppning vänsterut, som inte bara fackligt aktiva SFare, utan också DKPare kunde dra nytta av. Resultatet blev vänsterframgångar i bl a de lokala "fællesorganisatio-

nerne", dvs motsvarigheten till de svenska LO-sektionerna (= LOs lokalorganisation).[8] Erkännandet av SF och DKP som likaberättigade i "fællesorganisationerne" får också ses mot bakgrund av att många vänstersocialdemokrater samarbetade med SFare och kommunister i "Folkebevægelsen mod EF" (Folkrörelsen mot EG) och i "Vietnam 69" (en gren av den danska Vietnamrörelsen). Åren efter det första "arbejderflertallet" deltog en rad framträdande socialdemokratiska tillidsmän som inledare vid SFs fackliga konferenser, bl a Anker Jørgensen.[9] Som tecken på avspänningen kan också nämnas att den socialdemokratiska partistyrelsen 1966 föreslog att partiet skulle lägga ned sin fackliga avdelning, vilket dock inte förverkligades förrän 1973.

Formandsinitiativet och EG-striden

De annorlunda parlamentariska förhållandena i Danmark har vidare medfört att vänsteroppositionen vid flera tillfällen förmått fånga upp och kanalisera missnöje med borgerliga regeringar. I blockpolitikens Sverige har det socialistiska blocket mer eller mindre kommit att identifieras med socialdemokratin, medan VPK hamnat i skymundan. Kontrasten är stor till situationen i Danmark under den borgerliga VKR-regeringen 1968-71, då DKP uppträdde som enda mer samlade opposition mot regeringen på arbetsplatserna och i fackföreningarna.[10] I den våg av vilda strejker som inträffade 1969-70 var DKPare mycket aktiva, bl a genom det av partiet dominerade "Formandsinitiativet" (Ordförandeinitiativet), som var en sammanslutning av köpenhamnska klubb- och avdelningsordföranden, varav de flesta tillhörde DKP och några få SF, socialdemokratin eller de partilösa.

Vid 70-talets mitt ledde Formandsinitiativet anstormningen mot den borgerliga Venstreregeringens åtstramningspolitik.[11] Under den omfattande politiska strejkvågen i maj 1974 arrangerade man ett jättelikt protestmöte framför Folketingsbyggnaden. För att inte bli helt akterseglade ställde sig socialdemokraterna bakom ett liknande möte mot regeringen i november 1974.[12]

Formandsinitiativets ursprung går tillbaka till 1969 då tre köpenhamnska fackföreningsmän tog initiativet till en demonstration mot godkännandet av det dansk-tyska enhetskommandot. Andra aktiviteter omfattade EG (1962), protester mot den s k Helhetslösningen (som var en politisk kompromiss rörande inkomstpolitik och ekonomisk politik 1963) m m.[13] Uppräkningen antyder flera missnöjesanledningar som existerat i Danmark, men knappast alls i Sverige. Det beror på ländernas olikartade internationella orientering (Danmark medlem i NATO sedan 1949 och EG 1973) och det faktum att danska regeringar - och inte minst socialdemokratiska - företagit en mängd ingrepp och inkomstpolitiska åtgärder på arbetsmarknaden. Som exempel kan nämnas storkonflikten 1956 då den socialdemokratiska regeringen kom i kollisionskurs med både LO och DKP.[14] Mobiliseringen 1956 underlättades säkerligen av kommunisternas framträdande roll i motståndskampen under andra världskriget då stora proteststrejker organiserades utan LO-ledningens medverkan.

Om man skall peka ut vilken fråga som betytt mest för den danska vänsterns

fackliga framgångar under 1960- och 1970-talen blir det utan tvekan striden om anslutning till EG, med folkomröstningen 1972 som höjdpunkt.[15] DKP och SF deltog i bildandet av Folkrörelsen mot EG våren 1972. Socialdemokraterna var splittrade och stora delar av fackföreningsrörelsen var EG-motståndare. Följden blev att socialdemokratins fackliga ställning underminerades.

Socialdemokratisk motoffensiv

Under 70-talets andra hälft var det emellertid slut med vänsterns fackliga expansion. Socialdemokratin undvek noggrant att hamna i ett sådant läge som då EG-frågan stod i blickpunkten. Således har man inte tagit ställning vare sig för eller mot dansk atomkraft. En annan förändring är att man efter 1975 konsekvent gick in för samarbete med borgerliga partier, varför det inte blev aktuellt med några nya "arbejderflertal".[16] Samtidigt har socialdemokraterna blivit mer utsatta för kritik vänsterifrån. LO-ledningens metod att motverka sådan kritik har bestått i att vid flera tillfällen våldsamt fördöma socialdemokratiska regeringars ekonomisk-politiska kompromisser med borgerliga partier, vilka kulminerade med koalitionsregeringen mellan socialdemokraterna och Venstre 1978-79.[17] Strax efteråt har man dock tonat ned kritiken och i praktiken har samarbetet med det socialdemokratiska partiet intensifierats. Det har bl a yttrat sig i en rad gemensamma utredningar (om ekonomisk demokrati, sysselsättningspolitik m m).

Överhuvudtaget har fackföreningsrörelsen aktiverat sig politiskt och i så måtto blivit mer lik den svenska. Därmed kom LO-ledningen själv att spela samma roll som Formandsinitiativet (och vänsterpartierna) tidigare. Formandsinitiativet lamslogs dessutom av en tilltagande konkurrens mellan vänsterpartierna, bl a sedan Venstresocialisterne (VS) lagt om kursen och börjat satsa på fackligt arbete.[18] Vidare drog de socialdemokratiska fackföreningsmän som var med i Formandsinitiativet sig tillbaka. Rent allmänt kan man tala om en socialdemokratisk motoffensiv under 70-talets andra hälft.[19] Vänsterns svårigheter att hävda sig fackligt berodde också på ökade motsättningar inom DKP och SF.[20] Därtill kommer att man uppenbarligen inte lyckades utforma ett trovärdigt alternativ till den ekonomiska politik som förts i det hårt krisdrabbade Danmark.[21]

Tillidsmansringen och protestvågen 1985

Våren 1985 har den fackliga vänstern upplevt ett nytt uppsving.[22] Den konservativa regering som Danmark haft sedan 1982 och som stärkte sin ställning i valet 1984 har genom sin utmanande politik ånyo öppnat för militanta stämningar på arbetsplatserna. Regeringens nej till fackföreningsrörelsens krav på 35-timmarsvecka - i ett land med tio procent öppet arbetslösa - och en tvångslag som begränsade löneökningarna till endast ca 2 procent medförde att en öppen konfrontation blev oundviklig. Regeringsingripandet

innebar ett slut på den helt lagliga storkonflikt som pågått i cirka en vecka, sedan både LO och arbetsgivarna avvisat ett medlingsbud.

Men istället utbröt nu en våg av massdemonstrationer och vilda strejker. Jättelika demonstrationer utanför Folketingsbyggnaden Christiansborg ackompanjerade av massiva strejker ägde rum fredagen 29 mars, måndagen 1 april och onsdagen 10 april. Vid demonstrationen 29 mars, som hölls då det stod klart att regeringens "ruttna påskägg" snart skulle levereras, samlades över 100 000 deltagare. Talrika strejker utbröt, bl a lamslogs den centrala statsförvaltningen till följd av strejker bland kontorister och akademiker. Den 1 april demonstrerade ca 100 000 i Köpenhamn samt ytterligare ca 100 000 på andra platser i landet. Köpenhamnsdemonstranterna antog med handuppräckning en uppmaning till LO och FTF (motsvarar TCO) att ögonblickligen dra tillbaka sina representanter ur arbetsdomstolen och att inte känna sig bundna av den påtvingade fredsplikten. Strejker förekom på fler än 1 000 arbetsplatser inom Dansk Arbejdgiverforenings område och bland åtskilliga offentliganställda, bl a brevbärare, busschaufförer, daghemspersonal, sjuksköterskor och de anställda vid radio & TV. Mer än 125 000 människor samlades 10 april utanför Folketinget (långt över 150 000 enligt en annan uppskattning). I Århus var demonstranternas antal någonstans mellan 25 000 och 50 000, i Ålborg ca 12 000 och i Esbjerg 8-9 000. Därmed nåddes kulmen på de mest omfattande demonstrationerna i Danmark efter andra världskriget.

Demonstrationen 29 mars var arrangerad av Arbejdernes Fællesorganisationer i Köpenhamnsområdet (motsvarar närmast den lokala LO-sektionen) med tal av bl a LO-ordföranden Knud Christensen och socialdemokraternas partiledare Anker Jørgensen, som sade att "ingreppet är en invitation till stridigheter på arbetsmarknaden". I övrigt var det de s k tillidsmansringarna (förtroendemannaringarna), med Storköpenhamns Tillidsmansring i spetsen, som stod för planeringen av protestaktionerna. Riktlinjerna för den fortsatta kampen drogs upp vid en rad tillidsmannamöten som Storköpenhamns Tillidsmansring kallat till, bl a 27 mars i Nørrebrohallen (ca 1 500 tillidsfolk och andra fackligt aktiva samlade), 2 april i KB-hallen (ca 4000 deltagare) och 9 april (ca 3 000 tillidsrepresentanter i KB-hallen).

Tillidsmannaringarna är lösa sammanslutningar av fackliga förtroendemän (bl a klubbstyrelsemedlemmar). Storköpenhamns Tillidsmansring är en sorts efterföljare till Formandsinitiativet. Symptomatiskt nog är dess främste ledare – ordföranden i Metalls avdelning 13 i Köpenhamn, Jan Andersen – medlem av kommunistpartiets centralkommitté. Andersen fungerade tidigare som Formandsinitiativets förgrundsgestalt. Varken det väljarmässigt många gånger större SF eller vänstersocialisterna har lyckats skaffa sig en så solid facklig bas som det lilla DKP. DKPs fackliga satsning kan också tänkas vara ett led i partiets strävanden efter politisk comeback.

På tillidsmansmötet 2 april proklamerades regeringens avgång och 35-timmarsvecka som huvudkraven. Dessutom riktades en rad krav mot fackföreningsrörelsens ledning: att ignorera fredsplikten, öppna strejkkassorna och aktivt stödja de pågående aktionerna. Jan Andersen fortsatte: "Vi har inte 'blevet bløde i knæene' som vissa LO-ledare. Det var vi, som pressade LO-ledningen till

att utlysa de hittills mest omfattande strejkvarslen i Danmark och till att kampen mot Schlüter inte bara blev en koloniträdgårdsstrejk". Men LO-ledningen gick trots vädjanden inte med på att öppna strejkkassorna eller på annat sätt stödja aktionerna. Från ledande socialdemokratiskt håll sades det rent ut att en eventuell socialdemokratisk regering inte skulle riva upp vad som kallats den konservativa regeringens "lönediktat" och "upphävande av den fria förhandlingsrätten". Därmed ges det ett fortsatt stort utrymme för den fackliga oppositionen i Danmark. Det vänstersocialdemokratiskt präglade SID (Special-arbejderforbundet) lyckades möjligen finna en mellanväg genom beslutet att anslå det jättelika beloppet 180 miljoner kr för att störta Schlüterregeringen.

Parlamentariska visavi klassmässiga förhållanden

Som framgått i det föregående tar Christensen upp utvecklingen på en rad "scener" för att förklara betingelserna för facklig radikalism i Danmark. Dit hör den parlamentariska scenen, den fackliga (som i sin tur sönderfaller i fackföreningsrörelsen, fackoppositionen och arbetarpartiernas "inre fackliga scener"), "arbetsplats- och arbetarkampscenen" (t ex vilda strejker) samt en scen för sociala rörelser (t ex Folkrörelsen mot EG).[23] På ett överordnat plan bestäms arbetarpartiernas fackliga politik och inflytande av deras placering mellan arbetarklassen och staten.[24] Medan stort utrymme ägnas åt förhållandet mellan partierna och staten, i synnerhet hur deras agerande påverkats av skeendet på den parlamentariska scenen, behandlas klassmässiga variabler betydligt mer styvmoderligt.

En intressant fråga i detta sammanhang är vad den s k andra industrialiseringen under 1960-talet betytt för den danska vänsterns fackliga framgångar under 60-talet och början av 70-talet.[25] I och för sig gör Christensen inga jämförelser med andra skandinaviska länder. Ur ett komparativt perspektiv vore det emellertid spännande att undersöka om det finns några paralleller mellan den snabba norska industrialiseringen under nittonhundratalets första årtionden och 1960-talets industrialiseringsvåg i Danmark. För Norge har det visats att arbetarklassens fackliga och politiska radikalism i hög grad främjades av att klassen under kort tid skiftade utseende.[26] I nr 27-28 av *Arkiv* diskuteras betingelserna för facklig radikalism i Göteborg och Malmö utifrån en sådan förklaringsmodell.

För det andra kan man fråga sig vad den mer kontinuerliga industriella utvecklingen i Sverige betytt för att vänstern, till skillnad från i Danmark, försvagats fackligt under senare årtionden. En antydan om att förändringarna av den danska arbetarklassens sammansättning inte haft någon avgörande inverkan ges av det faktum att vänstern har sitt starkaste stöd hos manliga yrkesarbetare på större arbetsplatser, medan få förstagenerationsarbetare röstar på den.[27] En undersökning av strejkerna 1969-72, som i betydande utsträckning var "vilda", ger också stöd för ett sådant antagande.[28] I de stora strejkvågorna 1970 och 1971 utgjordes drivkraften av traditionellt militanta arbetargrupper som varvs-, maskinindustri- och hamnarbetare, typografer m fl. Dessa strejker

vände sig mot regeringens ekonomiska politik (1970) respektive ägde rum under och efter avtalsförhandlingarna (1971). En rad andra strejker, som mer rörde arbetsförhållandena på de enskilda arbetsplatserna, inträffade i branscher med relativt stor andel förstagenerationsarbetare, kvinnor och okvalificerade arbetare, närmare bestämt slakterier, samt tobaks- och porslinsfabriker m fl. De fackliga förtroendemännen inom dessa branscher utgjordes dock nästan enbart av socialdemokrater. Inom varven och delar av övrig metallindustri, hamnarna och den grafiska industrin fanns det av tradition en hel del DKPare och SFare.

Ekonomiska och politiska faktorer

Med utgångspunkt från Christensens bok kan göras några reflexioner om den ekonomiska konjunkturutvecklingens och reallönernas betydelse för facklig radikalism. Att sambandet mellan radikalism och reallön inte är så enkelt som man ibland kanske föreställer sig framgår tydligt av förloppet i Danmark. Under perioden 1968-73 rådde det högkonjunktur och reallönerna steg, men det var då som vänstern upplevde sina största fackliga framgångar.[29] Omvänt föll reallönerna under lågkonjunkturen 1975-79 (dock med undantag av 1975-76 då de steg kraftigt), samtidigt som vänstern stagnerade fackligt.[30] Det understryker betydelsen av de faktorer som Christensen sätter i fokus, t ex Folkrörelsen mot EG, LOs agerande visavi socialdemokratin eller de parlamentariska förhållandena.

En närbesläktad faktor är regeringens färg. Är det den danska socialdemokratins svårigheter att hävda sig på regeringsnivå som förklarar att den fackliga radikalismen fått större genomslag i Danmark? Frågan har (om än ställd något annorlunda) besvarats jakande av Flemming Mikkelsen. I en artikel om kollektiva aktioner och protester i Danmark ca 1968-82 ansluter sig denne till Walter Korpis s k maktskillnadsmodell för konflikter.[31] Den säger att en välorganiserad fackföreningsrörelse föredrar att undvika öppna konflikter på arbetsmarknaden om arbetarrörelsen är tillräckligt stark för att genomdriva sociala reformer med politiska medel. Mikkelsens egen formulering lyder att om fackföreningsrörelsen "kan få etableret en rutinekontakt med modpartens organisationer eller de repræsentative myndigheter (statsmagten) vælger de denne fremgangsmåde frem for åbne manifestationer".[32] Med andra ord, fackföreningsrörelsen vill hellre ha "rutinekontakt" med arbetsgivarföreningar och regering/parlament än strejker och protestdemonstrationer, bara den är tillräckligt stark.

Nu är det emellertid så att den danska fackföreningsrörelsen ännu tidigare än den svenska uppnådde en hög anslutningsgrad.[33] Man lyckades också med framgång stå emot arbetsgivarnas lockouttaktik. Som följd därav blev just det rutinartade i kontakterna med arbetsgivarna mycket tidigt en realitet. Alltsedan sekelskiftet har dansk arbetsmarknad utmärkts av en utpräglad institutionalisering. Landsorganisationen och arbetsgivarföreningen slöt världens första huvudavtal 1899. Redan före första världskriget kompletterades det s k Septemberforliget med ett arbetsrättsligt system som genomfördes i samverkan med

fackföreningsrörelsen.[34] Det var långt innan svenska LO var berett att ta motsvarande steg: 1928 års lagar om kollektivavtal och arbetsdomstol accepterades under 1930-talet, då Sverige också fick sitt första huvudavtal, Saltsjöbadsavtalet 1938.

En blick på statistiken över arbetskonflikter visar också att Danmark intog en betydligt blygsammare position i "strejkligan" under 1900-talets början.[35] Sedan de svenska socialdemokraterna inlett sitt långvariga regeringsinnehav 1932-76 sjönk konfliktnivån dramatiskt på arbetsmarknaden. Sverige var inte längre det "strejkernas förlovade land" som det gjort sig känt som tidigare. Förändringen kan också stå i samband med Saltsjöbadsavtalet och den centralisering av fackföreningsrörelsen som skedde genom ändringen av LOs stadgar 1941, som bl a innebar ett definitivt slut på beslutande medlemsomröstningar.

Det intressanta är att konfliktfrekvensen inte alls sjönk lika påtagligt i Danmark som i Sverige, då perioden 1919-38 jämförs med 1946-76. Att det inte enbart beror på att Sveriges utgångsläge var en högre konfliktnivå framgår av att antalet förlorade arbetsdagar per 1 000 arbetande sjönk från 681 till 173 i Danmark, men från hela 1440 till så lite som 43 i Sverige. Samma utveckling kan skönjas om man istället ser på antalet personer som deltar i arbetskonflikter per 10 000 arbetande. Då förblir situationen t o m nästan oförändrad i Danmark (från 203 til 184), medan den dramatiska svenska nedgången kvarstår (från 295 till 36).

Danmark "går alltså om" Sverige i konfliktfrekvens. Det kan tydas som en större militans hos danska fackföreningar under efterkrigstiden. Deras, jämfört med de svenskas, mer decentraliserade uppbyggnad kan ha spelat en viss roll genom att radikala opinionsströmningar lättare kunnat göra sig gällande och att det finns ett större antal konfliktmöjligheter. Men vad har regeringens färg egentligen betytt? Är det så att de mer kortvariga - och svagare - socialdemokratiska regeringarna i Danmark misslyckats med att genomföra sociala reformer i samma omfattning som i Sverige, med följd att fackföreningsrörelsen känt sig tvingad att gripa till fackliga stridsmedel för att uppnå motsvarande resultat den vägen?

Som vi sett kan den danska militansen - och radikalismen - knappast förklaras med att "rutinkontakter" med motparten skulle saknas på själva *arbetsmarknaden*. På det politiska fältet har kontakterna mellan socialdemokrater och borgerliga partier dessutom varit mycket intensivare än i Sverige med dess mer låsta blockpositioner. Om den statliga reformpolitiken varit mindre långtgående eller ej i Danmark återstår att bevisa. På vissa områden är det dock uppenbart så, t ex inom bostadsförsörjningen. Det förklarar att husockupationer är betydligt vanligare på den danska sidan av Öresund. Hur som helst har en hel del av de militanta strejker och demonstrationer som ägt rum utgjorts av protestaktioner mot olika regeringars politik. EG-striden och andra missnöjesanledningar har redan nämnts. En del av protesterna har riktats mot den förda ekonomiska politiken, t ex demonstrationsstrejker mot den borgerliga VKR-regeringen 1970 eller aktionerna mot de i Danmark så vanliga politiska kompromissuppgörelserna, t ex "Det Sorte Forlig" (den svarta uppgörelsen) i

maj 1974 mellan de borgerliga partierna eller det s k August-forlig 1976 mellan Venstre och den socialdemokratiska regeringen.

Inkomstpolitikens roll

Minst lika vanligt som att fackföreningsrörelsen försökt intervenera i det *politiska* skeendet har det emellertid varit att den politiska nivån i form av regering och Folketing ingripit – eller försökt ingripa – i *avtalsförhandlingarna* med diverse inkomstpolitiska åtgärder – bl a tvångslagar – och på så sätt framkallat protester från fackligt håll. Man kan tala om en helt annan inkomstpolitisk tradition i Danmark än i Sverige. Den svenska inkomstpolitiken (Hagaöverenskommelser, Rosenbadsöverläggningar m m) framstår bara som en svag krusning på ytan. Många av de danska ingreppen har gjorts av socialdemokratiska regeringar, men de har varit förmånligare för fackföreningarna än de som borgerliga regeringar svarat för. Regeringens färg har därmed haft en klar inverkan på de fackliga protesternas styrka. Även om statliga interventioner i socialdemokratisk regi väckt protestaktioner kan de inte jämföras med de vredesutbrott som borgerliga regeringars ingrepp, eller ekonomisk-politiska åtgärder framkallat. Då har även krav på regeringens avgång ofta framförts med skärpa, varvid utrymmet för facklig-politisk radikalism och militans vuxit avsevärt, t ex under proteststrejkerna mot Hartlingregeringen våren 1974. Inte minst den nuvarande konservativa Schlüterregeringen har uppträtt provokativt mot fackföreningsrörelsen. Aldrig har någon tvångslag legat så nära arbetsgivarnas linje och så långt från medlingskommissionens förslag.

Att inkomstpolitik blivit ett så flitigt använt ekonomiskt-politiskt medel i Danmark kan dock inte förklaras med ett större inslag av borgerliga regeringar än i Sverige. I synnerhet socialdemokratin har, som vi sett, gjort talrika ingrepp på arbetsmarknaden. Regeringens färg har inte desto mindre haft en klar inverkan på den förda politikens karaktär och därmed på hur den uppfattats på verkstadsgolvet och följaktligen också vilket spelrum som lämnas facklig militans och radikalism.

En bakomliggande orsak till att inkomstpolitiska åtgärder aktualiserats gång på gång i Danmark – oberoende av regeringens färg – är att de ekonomiska problemen (betalningsbalans m m) varit betydligt större än i Sverige. Typiskt nog har inkomstpolitik alltmer kommit på dagordningen även i Sverige, i takt med att ekonomin försämrats. Situationen i Danmark och Storbritannien påminner en hel del om varandra, då man i bägge länderna – under såväl borgerliga regeringar som socialdemokratiska – regelmässigt gjort bruk av inkomstpolitik för att komma tillrätta med ekonomiska balansproblem. Både i Danmark och Storbritannien har det medfört militanta protestvågor från en fackföreningsrörelse som är mer decentraliserad än den svenska. Därmed har radikala fackliga aktivister förmått spela en helt annan roll än i samarbetspolitikens och de centraliserade organisationernas Sverige. Kontrasten är slående mellan den danska strejkvågen 1985 och den svenska storkonflikten 1980, som –

toppstyrd som den var - ägde rum under stort lugn och utan mobilisering underifrån.

Noter

* Jag vill tacka Gunnar Olofsson för värdefulla synpunkter.

1. Avsnittet bygger på uppgifter från VPKs fackliga sekreterare Olle Carlsson, som jag vill tacka för hjälpen.

2. Aalborg Universitetsforlag 1981. Erik Christensen är lektor i "historie og samfundsfag" vid Aalborgs Universitetscenter och har tidigare publicerat bl a *Fagforeninger og lokalsamfund* (Esbjerg 1976) och *Konflikter mellem faglærte och ufaglærte arbejdere* (Aalborg 1978).

3. Christensen s 300 ff och 293.

4. 1964-71 var de borgerliga partiernas andel av arbetarväljarna inte anmärkningsvärt hög: 22% 1964, 19% 1966, 28% 1968 och 23% 1971. I Sverige röstade ca 20-24% av arbetarna på borgerliga partier 1956-68, vilket sedan steg till ca 1/3 1976. Se Olof Peterson *Väljarna och valet 1976* (Valundersökningar. Rapport 2. SCB Stockholm 1977) s 22.

5. *Folketingsårsbog 1983-84* (København 1984) s 94.

6. Christensen s 21.

7. Ibid s 113.

8. Ibid s 96 och 113.

9. Ibid s 85.

10. Ibid s 99 ff. I VKR-regeringen deltog Venstre, Konservative Folkeparti och Radikale Venstre.

11. Ibid s 145 ff.

12. Arrangör var denna gång den socialdemokratiskt dominerade "fællesorganisationen" i Köpenhamn och Byggefagenes Samvirke i bl a Köpenhamn. Talare var förutom socialdemokratiska och kommunistiska fackliga representanter ordförandena i de tre arbetarpartier som var representerade i Folketinget. Se ibid s 136 f, 142 ff.

13. Ibid s 98 ff.

14. Se även Nils Elvander *Skandinavisk arbetarrörelse* (Stockholm 1980) s 152, 159 och 172.

15. Christensen s 45, 83 och 113 f.

16. Ibid s 165.

17. Ibid s 213 ff, 229 ff, 260f.

18. Tidigare tog VS avstånd från fackligt arbete och förespråkade "självständig organisering" utanför fackföreningarna. Den avgörande omorienteringen kom 1977. Se ibid s 194 ff, 211.

19. Det kan nämnas att det socialdemokratiska partiet 1974 inrättade ett fackligt sekretariat för att bättre kunna bemöta DKP och SF på den fackliga fronten. Se ibid s 122 ff, 133 ff, 167 ff.

20. Ibid s 167 och 213.

21. Formandsinitiativsledaren Jan Andersen framhöll det på DKPs kongress 1967. Se ibid s 235.

22. Avsnittet baseras på artiklar i dagstidningarna *Information, Politiken* och *Dagens Nyheter.*

23. Christensen s 31 ff.

24. I Gunnar Olofssons efterföljd. Se dennes *Mellan klass och stat* (Lund 1979) och Christensen s 25 ff.

25. Om 1960-talets industrialiseringsvåg, se Svend Aage Hansen *Økonomisk vækst i Danmark* del II (København 1973).

26. Se Edvard Bull "Arbetarrörelsens ställning i de tre nordiska länderna 1914-1920" *Arkiv* nr 15-16 1979 (Arkiv särtryck 1984) och William M Lafferty *Economic Development and the Response of Labor in Scandinavia* (Oslo 1971).

27. Christensen s 274 och 295.

28. Margit Velsing Groth "Strejker i Danmark 1969-72" *Nordisk tidskrift för politisk ekonomi* nr 6 1978 s 70 och 75 ff. Se också en utförligare version i en bok med samma titel utgiven i serien Nyt fra samfundsvidenskaberne, nr 46 1979, Institut for Organisation og arbejdssociologi, København (speciellt s 137-163).

29. Christensen s 44, 115 och 287.

30 Ibid s 260 och 287. Ett liknande samband förekommer i viss utsträckning mellan arbetslöshetsnivå och facklig organisationsgrad, dvs att organisationsgraden

stiger då arbetslösheten faller och tvärtom. Detta gäller dock inte i Danmark, där den kraftigt ökande arbetslösheten under 1970-talet åtföljts av en likaledes kraftigt stigande organisationsgrad. Här spelar det faktum att arbetslöshetsunderstöden handhas av fackföreningarna i Danmark (liksom i Sverige) en viktig roll. Se Anders Kjellberg *Facklig organisering i tolv länder* (Lund 1983) kapitel 6 och Steen Scheuer *Hvorfor stiger den faglige organisering? Om udviklingen i den faglige organisering i arbejdslöshedsperioden 1976-1982* (Nyt fra samfundsvidenskaberne, København 1984).

31. Flemming Mikkelsen "Kollektive aktioner og sociale protester i Danmark ca 1968-82" *Politica* nr 2 1984. Walter Korpi *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen* (Stockholm 1978) kapitel 2.

32. Mikkelsen s 164.

33. Kjellberg s 50.

34. Ibid s 215.

35. Mikkelsen s 165. Walter Korpi *Den demokratiska klasskampen* (Stockholm 1981) s 172 f.

Arkiv

FÖR STUDIER I ARBETARRÖRELSENS HISTORIA · NR 31–32

Gunnar Heinsohn/Otto Steiger
Pengar, produktivitet och otrygghet under kapitalism och socialism

Eric Foner
Arbetarhistoriker på spaning efter ett användbart förflutet

Anders Kjellberg
Facklig radikalism i Danmark

Sven E Olsson
Perry Anderson – en ny typ av västerländsk marxist?